

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นอาหารประเภทคาร์โบไฮเดรตที่คนไทยบริโภคเป็นหลักในชีวิตประจำวันร่วมกับอาหารอื่นๆ จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศในช่วงกว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมาได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนในการบริโภคข้าวของประชากรไทย Ito (2548) กล่าวว่า การบริโภคข้าวต่อคนในทวีปเอเชียได้ลดลง ดังเช่นในญี่ปุ่นการบริโภคข้าวต่อคนต่อปีได้ลดลงจาก 120 กก. มาเป็น 60 กก. ในช่วงเวลา 4 ทศวรรษที่ผ่านมา ในไต้หวัน การบริโภคข้าวต่อคนต่อปี ได้ลดลงจาก 160 กก. มาเป็น 50 กก. หรือลดลงประมาณ 2 ใน 3 ของช่วงเวลาเดียวกัน จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้การผลิตข้าวในประเทศทั้งสองได้ลดลงอย่างมาก และแนวโน้มการลดลงของผลผลิตดูเหมือนจะยังคงลดลงไปจากนี้อีก แม้ว่าประเทศทั้งสองจะพยายามชะลอการลดลงของผลผลิตเพื่อไม่ให้ตกต่ำก็ตาม และในประเทศไทย ปริมาณการบริโภคข้าวต่อคนต่อปีของไทยได้ลดลงจาก 163 กก. ในปี พ.ศ.2528 เป็น 119.9 กก. ในปี พ.ศ.2533 (สมพร, 2536) สถานการณ์ดังกล่าวหากเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องไป ในอีกสักสิบปีข้างหน้าเป็นที่น่าหวาดวิตก ว่าปริมาณการบริโภคข้าวโดยรวมของทวีปเอเชียจะลดต่ำลงอย่างมาก และจะมีผลกดดันไปสู่ภาคการผลิตเพราะจะทำให้ระดับราคาข้าวจะตกต่ำลง (Ito, 2548) และเนื่องจากประเทศไทยเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ ผลจากการบริโภคข้าวต่อคนต่อปีภายในประเทศได้ลดลง จะส่งผลกระทบต่อปริมาณการส่งออกมากขึ้น จะเป็นผลให้ราคาตลาดโลกลดลงอย่างต่อเนื่องและจะส่งผลกระทบต่อราคาระดับฟาร์มภายในประเทศในเวลาเดียวกัน

ช่วง 10 ปีที่ผ่านมาระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปมาก การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไปสู่การขยายตัวของอุตสาหกรรมและการบริการ การขยายตัวของ การสื่อสารและระดับการศึกษา ทำให้เกิดการขยายตัวของเมืองและการอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานจากชนบทสู่เมืองและในขณะเดียวกันได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรายได้ของประชากรตามมา ปัจจัยดังกล่าว ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแบบแผนการในการบริโภคอาหารของครัวเรือน ตามมา จากข้อมูลรายได้ประชาชาติของประเทศไทย ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติปี พ.ศ. 2533 ถึง พ.ศ. 2546 สำนักนายกรัฐมนตรีในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนประชากร รายได้เฉลี่ยต่อหัว ค่าใช้จ่ายบริโภคอาหาร ค่าใช้จ่ายบริโภค ข้าว และสัดส่วนค่าใช้จ่ายข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหารทั้งหมดของประเทศไทย

ปี	จำนวนประชากร (พันคน)	รายได้เฉลี่ยต่อหัว (บาทต่อปี)	ค่าใช้จ่ายบริโภคอาหาร (ล้านบาท)	ค่าใช้จ่ายบริโภคข้าว (ล้านบาท)	สัดส่วนค่าใช้จ่ายข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหารทั้งหมด (ร้อยละ)
2533	55,839	27,180	254,820	66,309	26.02
2534	56,574	30,434	261,718	67,794	25.90
2535	57,294	34,485	277,441	69,364	25.00
2536	58,010	36,496	290,225	70,929	24.43
2537	58,713	40,197	305,713	72,600	23.74
2538	59,401	45,635	321,945	74,340	23.09
2539	60,003	49,520	399,766	74,211	18.56
2540	60,602	51,360	419,843	75,078	17.88
2541	61,201	52,091	394,771	75,943	19.23
2542	61,806	51,384	410,343	76,833	18.72
2543	62,236	52,828	423,464	77,678	18.34
2544	62,668	55,345	438,220	78,974	18.02
2545	63,143	55,345	458,318	80,358	17.53
2546	63,655	60,014	474,157	81,874	17.26

หมายเหตุ: เป็นมูลค่า ณ ราคาปี 2531

ที่มา: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2547

ซึ่งได้แสดงความสัมพันธ์ของจำนวนประชากร รายได้เฉลี่ยต่อหัว ค่าใช้จ่ายบริโภคอาหาร และ ค่าใช้จ่ายบริโภคข้าวของประเทศไทย และสัดส่วนค่าใช้จ่ายในการบริโภคข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหาร ทั้งหมด ทั้งนี้พบว่าในปี 2533 ประชากรไทยมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 27,180 บาทต่อปี มีค่าใช้จ่ายในการบริโภคอาหารเท่ากับ 254,820 ล้านบาท ซึ่งร้อยละ 26.02 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ได้นำไปเป็น ค่าใช้จ่ายในการบริโภคข้าว และเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนค่าใช้จ่ายข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหารทั้งหมดใน แต่ละปีจะพบว่า มีแนวโน้มที่ลดลง ในขณะที่รายได้เฉลี่ยต่อหัวมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น เช่นในปี 2539 ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 49,520 บาทต่อปี มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหาร

ทั้งหมดเท่ากับร้อยละ 18.56 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด และปี 2546 ประชากรมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเท่ากับ 60,014 บาทต่อปี มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหารทั้งหมดมีค่าเท่ากับร้อยละ 17.26 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด จะเห็นได้ว่าสัดส่วนค่าใช้จ่ายข้าวต่อค่าใช้จ่ายอาหารทั้งหมดได้ลดลง ซึ่งสวนทางกับรายได้เฉลี่ยต่อหัวที่มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในเพียงช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา

แม้ว่าในภาพรวมของประเทศไทย การใช้จ่ายในการบริโภคข้าวจะมีทิศทางที่ลดลง แต่หากพิจารณาการใช้จ่ายและการบริโภคข้าวในระดับครัวเรือนแล้ว ข้อมูลด้านแบบแผนในการใช้จ่ายในการบริโภคข้าว ข้อมูลในด้านปริมาณการบริโภคข้าวของครัวเรือน ตลอดจนการตอบสนองของครัวเรือนต่อการบริโภคข้าวเมื่อปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไป ยังขาดการศึกษาอย่างต่อเนื่องและมีจำนวนน้อย การศึกษาปัจจัยในเรื่องนี้เพื่อจะอธิบายถึงแบบแผนในการบริโภคข้าว และการประมาณการค่าสัมประสิทธิ์ของการตอบสนองของราคาและรายได้ ต่อปริมาณการบริโภคข้าวของครัวเรือน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะแบบแผนการใช้จ่ายในการบริโภคข้าวของครัวเรือนไทย ระดับรายได้สูง
2. เพื่อวิเคราะห์ค่าความยืดหยุ่นของปริมาณอุปสงค์ต่อรายได้และราคา และค่าความยืดหยุ่นของมูลค่าข้าวต่อรายได้ของครัวเรือนไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับค่าความยืดหยุ่นของอุปสงค์การบริโภคข้าวต่อรายได้และราคาจะได้นำไปใช้ในการคาดคะเนแนวโน้มของการบริโภคข้าวของประชากร และได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการบริโภคข้าวของครัวเรือนไทย เพื่อใช้ในการกำหนดนโยบายในด้านการผลิตและการส่งออกของประเทศไทยในอนาคต ข้อมูลที่ได้มีประโยชน์ต่อนักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งสามารถนำไปใช้ในการวางแผน และสำหรับผู้ที่สนใจในการนำข้อมูลไปทำการวิจัยด้านอื่นต่อไป

ขอบเขตการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา คือ ข้อมูลที่สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้จัดทำ การสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมในปี 2545 โดยมีจำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 34,785 ตัวอย่าง ทั้งนี้ นอกจากจะศึกษาในภาพรวมของประเทศแล้ว ยังได้แบ่งกลุ่มศึกษาออกเป็นตามเขตการปกครอง ได้แก่กลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลและกลุ่มที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล และตามระดับรายได้ ของครัวเรือนซึ่งได้แก่กลุ่มที่ 1 กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำซึ่งอยู่ในช่วงของกลุ่มคนที่มีลำดับของ รายได้ต่ำกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 30 ของครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้ทั้งหมด กลุ่มที่ 2 กลุ่มครัวเรือน ที่มีรายได้ปานกลางซึ่งมีลำดับของรายได้อยู่ในช่วงสูงกว่าร้อยละ 30 แต่ต่ำกว่าหรือเท่ากับร้อยละ 70 ของครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้ทั้งหมด กลุ่มที่ 3 กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้สูงซึ่งมีลำดับของ รายได้อยู่ในช่วงสูงกว่าร้อยละ 70 ของกลุ่มครัวเรือนตัวอย่างที่มีรายได้ทั้งหมดขึ้นไป

วิธีการศึกษา

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้วิเคราะห์ครั้งนี้ เป็นข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ที่ทำการเก็บรวบรวม ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมในปี 2545 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนัก นายกรัฐมนตรีในการวิเคราะห์ ได้ใช้แผนการสุ่มตัวอย่างเป็นแบบ Stratified Two-stage Sampling โดยมีจังหวัดเป็นสตราตัม ชุมรวมอาคาร (ในเขตเทศบาล) และหมู่บ้าน (นอกเขตเทศบาล) เป็น ตัวอย่างขั้นที่หนึ่ง และครัวเรือนส่วนบุคคลเป็นตัวอย่างขั้นที่สอง มีการจัดสตราตัมเป็นจังหวัด ซึ่งมี ทั้งหมด 76 สตราตัม และในแต่ละสตราตัม (จังหวัด) ได้ทำการแบ่งออกเป็น 2 สตราตัม ตามลักษณะ ของการปกครองของกรมการปกครอง คือ ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล

การเลือกตัวอย่างขั้นที่หนึ่ง จากสตราตัม หรือจากแต่ละเขตการปกครอง ได้ทำการเลือก ชุมรวมอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่างอย่างอิสระ โดยให้ความน่าจะเป็นในการเลือกเป็นปฏิภาคกับจำนวน ครัวเรือนของชุมรวมอาคาร/หมู่บ้านนั้นๆ ได้จำนวนตัวอย่างทั้งสิ้น 3,640 ชุมรวมอาคาร/หมู่บ้าน จาก ทั้งหมดจำนวน 109,966 ชุมรวมอาคาร/หมู่บ้าน ซึ่งกระจายไปตามภาคและเขตการปกครอง เป็นชุมรวม อาคาร/หมู่บ้านในเขตเทศบาล 2,036 ชุมรวมอาคาร ในนอกเขตเทศบาลจำนวน 1,604 หมู่บ้าน

การเลือกตัวอย่างขั้นที่สอง เป็นการเลือกครัวเรือนส่วนบุคคลตัวอย่าง จากบัญชีรายชื่อครัวเรือนซึ่งได้จากการนับจดในชุมชนอาคาร/หมู่บ้านตัวอย่าง ด้วยวิธีการสุ่มแบบมีระบบ โดยกำหนดขนาดตัวอย่างเป็นดังนี้คือ ในเขตเทศบาลกำหนด 15 ครัวเรือนตัวอย่างต่อชุมชนอาคาร นอกเขตเทศบาลกำหนด 10 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนส่วนบุคคลตัวอย่างทั้งสิ้นประมาณ 46,580 ครัวเรือน แบ่งเป็นครัวเรือนในเขตเทศบาลจำนวน 30,540 ครัวเรือน และครัวเรือนนอกเขตเทศบาลจำนวน 16,040 ครัวเรือน

อย่างไรก็ตามข้อมูลที่จากการสำรวจสามารถนำมาประมวลผลได้มีทั้งสิ้น 34,785 ตัวอย่าง เป็นครัวเรือนในภาคเหนือจำนวน 7,971 ครัวเรือน ครัวเรือนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 9,043 ครัวเรือน ครัวเรือนในภาคกลางจำนวน 10,367 ครัวเรือน ครัวเรือนในภาคใต้ 5,458 ครัวเรือน ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครจำนวน 1,946 ครัวเรือน

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive method) จะวิเคราะห์และอธิบายถึงปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคมต่างๆว่ามีผลต่อแบบแผนในการบริโภคข้าวของครัวเรือนตัวอย่างอย่างไร โดยใช้ตารางแสดงข้อมูลประกอบ ซึ่งประมวลผลจากข้อมูลการบริโภคข้าวของประเทศไทย พ.ศ. 2545 ในรูปแบบทางสถิติอย่างง่ายในรูปของอัตราส่วนร้อยละ ค่าเฉลี่ยในรูปแบบตารางและภาพประกอบการอธิบาย ทั้งนี้จะแยกวิเคราะห์ตามคุณลักษณะที่สำคัญของครัวเรือน ทั้งนี้จะทำการศึกษาตามลักษณะของหัวหน้าครัวเรือน เช่น เพศ อายุ การศึกษาและอาชีพ ซึ่งจะทำการศึกษาทั้งในภาพรวมทั้งประเทศ จำแนกการศึกษาตามเขตการปกครอง ได้แก่กลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลและกลุ่มที่อาศัยอยู่กลุ่มนอกเขตเทศบาล และจำแนกตามระดับรายได้ของครัวเรือน ได้แก่กลุ่มครัวเรือนที่มีระดับรายได้ต่ำ กลุ่มครัวเรือนที่มีระดับรายได้ปานกลางและกลุ่มครัวเรือนที่มี

2. การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (quantitative method) ใช้ในการวิเคราะห์สมการอุปสงค์การบริโภคข้าวของครัวเรือน โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ความถดถอย (regression analysis) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างสัดส่วนค่าใช้จ่ายบริโภคข้าว และมูลค่าข้าวของครัวเรือนตัวอย่าง กับตัวแปรอิสระที่มีผลต่อแบบแผนการใช้จ่ายเพื่อการบริโภคข้าว โดยใช้แบบจำลองของ Deaton A. S. (1988) ในการวิเคราะห์สมการการบริโภคข้าวของครัวเรือน โดยจะแยกการวิเคราะห์สมการถดถอยของความสัมพันธ์ดังกล่าวออกเป็น ตามเขตการปกครอง กล่าวคือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในเขตเทศบาลและ

กลุ่มที่อาศัยอยู่กลุ่มนอกเขตเทศบาล แบ่งตามระดับรายได้ของครัวเรือนเป็นสามกลุ่ม คือกลุ่ม
รายได้ต่ำ กลุ่มรายได้ปานกลาง กลุ่มรายได้สูง และศึกษารวมในทุกกลุ่มทั่วประเทศ